

Пролог

Кому тільки не доводилося чути цю розповідь від душевнохворого "23" одної психіатричної лікарні! Тому божевільному, мабуть, вийшло вже років тридцять, але з вигляду він був зовсім юний. Замолоду він зазнав... та годі про те, що він зазнав. А от тепер... Міцно обхопивши коліна руками, раз по раз кидаючи погляд крізь заґратоване вікно надвір, де самотній дуб розіслав по сірому тлі холодного неба своє безлисте віття, хворий довго оповідав нам – директорів лікарні доктору медицини З і мені – про свою дивну пригоду. Розповідаючи, неодмінно підсилював слова жестами, вигукував: "Ви уявляєте собі?!" і закидав назад голову...

Гадаю, я правдиво переказав його розповідь. А якщо хтось з вас засумнівається в моїх нотатках, то нехай навідається у передмістя Токіо до тої божевільні. Вас, напевне, зустрине хворий "23", вельми чемно привітає поклоном, запропонує сісти у крісло і, сумовито усміхнувшись, звільна почне оповідати. А наостанку... Я досі не можу забути його обличчя, коли він закінчив розповідь. А наостанку він схопиться і, розмахуючи кулаками, люто на вас зарепетує:

– Забирайся геть, негіднику! Ти, дурнувата, заздрісна, безсоромна, нахабна, пихата, жорстока й зажерлива потворо, геть мені з-перед очей!

I

Це було влітку десь зо три роки тому. Як личить мандрівникові, закинувши на плечі рюкзак, я вирушив з гарячих мінеральних джерел у Камікоті з гадкою досягти гори Хотакаяма. Як самі добре знаєте, щоб вилізти на ту гору, треба піти проти течії вздовж річки Адзусаґава. Раніше я вже піднімався на вершину Яріґатаке, тож цього разу пустився в дорогу вздовж оповитої туманом долини понад річкою Адзусаґава без жодного провідника. От іду я берегом оповитої туманом річки... А туман не те, що не розвіюється, а навіть навпаки – дедалі густішає.

Промандрувавши отак з годину, я надумав був вернутися до пансіонату. Однак вертатися назад можна було тільки тоді, як розвіється туман. А оскільки він дедалі густішав, я вирішив піднятися трохи вище і, не відходячи від долини, заглибився в низькі бамбукові чагарі.

Але й тут слався густий туман. Щоправда, іноді з нього виступало грубе ряснолисте гілля буків і густа ялицева глиця. Ачасом я натрапляв зненацька на коня чи корову, що попаски блукали поміж кущами – вони показувалися на одну мить і відразу поринали в тумані. Тим часом ноги мої притомилися, з голоду підтягло живота, а набрякла краплями туману ковдра та одяг поважчали. Нарешті я не витримав і подався туди, де бурунила вода.

Присівши край берега на камені, я відразу заходився їсти. Поки я розкривав бляшанку м'ясних консервів, збирав хмиз і розпалював багаття, минуло хвилин з десять. За той час підступний туман трохи розвіявся. Хрумаючи окраєць хліба, я одним оком зиркнув на циферблат годинника. Було двадцять на другу. Та що за диво! У круглому скельці на мить відбилося якесь обличчя, аж мороз пішов поза шкірою. Я злякано обернувся. І тут уперше в житті я навіч побачив водяника: він стояв поза мною на скелі, як намальований, однією рукою обхопив березу, а другу підняв над очима й зачудовано видивлявся на мене.

Якусь хвилю я стояв як укопаний. Водяник, мабуть, теж розгубився, бо не ворухив рукою, прикладеною до чола. Та вмить я оговтався – схопився на ноги й кинувся до водяника на скелю. А той відразу чкурнув. Він, власне, не чкурнув, а тільки спритно ухилився від мене і раптом кудись щез. Ще більш переляканий, я озирнувся. Недалечко, за два-три метри від мене, стояв водяник, готовий до втечі, й стежив за мною. Та не це було дивним. Чудернацьким видався колір його шкіри. Ще на скелі все тіло йому мінилося попелястою барвою, а тепер воно зовсім позеленіло. Голосно закличавши "ах ти, потворо!", я ще раз пустився навздогін за ним. Той, звісно, теж наліг на ноги. Десь з півгодини, гасаючи бамбуковими хащами, стрибаючи через каменюки, я відчайдушно намагався спіймати водяника.

Та він був прудкий, як мавпа. Ганяючись за ним, як навіжений, я кілька разів губив його з очей, спотикався і падав сторчака. А коли опинився під рясним гіллям здорового каштана, дорогу йому заступила корова, рогата, люта, з налитими кров'ю очима. Вздівши її, водяник зойкнув і млинком покотився у бамбукові зарості. Я зраділо шурхнув услід. Та тут, видно, була яма, бо не встиг я торкнутися рукою слизької спини водяника, як зненацька сторчма звалився у темну безодню. У такі хвилини у голову лізе казна-що. Йойкнувши, я нараз згадав, що поблизу гарячих мінеральних джерел у Камікоті є міст Каппабасі – "міст водяників". А потім... а потім я вже нічого не пам'ятав. Я тільки відчув, як з очей шугонули іскри, – і я зомлів.

II

Опритомнів я, дивлюся: лежу горілиць на землі, навколо ж великий натовп водяників. Один з них, у пенсне на грубезному дзьобі, схилився наді мною і вислуховує стетоскопом мої груди. Помітивши, що я розплющив очі, він помахом лапи дав знак не ворушитися, а до водяників позаду гукнув: "Quax! Quax!" Тут же два водяники поклали мене на ноші й неквапом пронесли крізь велику юрбу, минаючи кілька кварталів. Обабіч вулиця нічим не відрізнялася від Гіндзи[133]: в затінку букової алеї виднілися ряди полотняних дашків перед крамницями, вулицею мчали автомобілі.

Носії звернули у вузесенький завулок і відразу внесли мене у якийсь будинок. Як я пізніше довідався, то була домівка лікаря в пенсне, на ймення Чак. Мене поклали на неохайне ліжко і дали випити склянку якоїсь прозорої мікстури. Простягтись на ліжку, я дозволив лікареві робити з собою все, що йому заманеться. Бо мені несила було й ворухнутися – так нестерпучо боліли всі кості.

Чак оглядав мене кілька разів на день. А що три дні до мене навідувався той водяник – рибалка, на прізвище Баґ, що я з ним перше здибався. Водяники далеко більше знають про нас, аніж ми про них. Може, завдяки тому, що водяникам удається впіймати людей частіше,

ніж людям – водяників. Зрештою, нас, людей, і не треба ловити, – ми самі часто попадаємо в країну водяників. Буває, що й вік зживаємо в їхнім краю. А чому? Бачте, користуючись привілеєм, що ми не водяники, а люди, ми можемо тут жити не працюючи. Баґ розповідав мені про молодого шляховика, що випадково заблукав до цієї країни, оженився і прожив тут до скону. Жінка була найперша красуня, тож легко напустила туману в очі.

Минув тиждень. Згідно з чинним у тій країні законодавством мене було зараховано до почесних громадян і поселено поряд з Чаком. Оселя моя була хоч і мала, але чепурна. Певна річ, між цивілізацією країни водяників і нашою, людською, – тим паче японською, – помітної відміни не було. У кутку вітальні з вікнами на вулицю стояло маленьке піаніно, на стінах у рамцях висіли гравюри. А що меблі були припасовані до зросту водяників, то могло здатися, ніби ви в дитячій кімнаті.

Тільки-но западали сутінки, Чак і Баґ приходили навчати мене своєї мови. І не тільки вони одні. Чисто всі водяники зацікавилися мною, такою вельмиповажною персоною. Навіть власник фірми скляних виробів Ґер, який щодня викликав Чака вимірювати свій кров'яний тиск, іноді відвідував мою оселю. Однак протягом першого півмісяця я найближче сприязнився з рибалкою Баґом.

Згасав теплий день. Я сидів край столу віч-на-віч з Баґом. Раптом Баґ замовк – може, над чимось задумався? Витріщив на мене свої банькаті очі. Я, певна річ, здивувався і спитав: "Quax, Bag, quo quel quan?" Що означало: "Гей, Вагу, що сталося?" Баґ ні пари з уст, схопився на ноги, висолопив язика й заходився стрибати, як жаба. Я не на жарт злякався, тож тихцем підвівся з крісла й за одним скоком опинився біля дверей. На щастя, прийшов лікар Чак.

– Гей, Баґу, що ти робиш? – Чак з пенсне на дзьобі пильно глянув на Баґа.

А той, видно, перелякався, бо, хапаючись за голову, став просити вибачення перед Чаком.

– Пробачте. Настрій у цього пана так псувався, що я вирішив його розважити, утявши блазенську штуку. Прошу вас, вибачте і йому.

III

Перше ніж розповідати далі, треба пояснити, хто такі водяники. Досі люди сумнівалися, чи насправді вони існують. Та після того, як я сам пожив між ними, такого сумніву вже не повинно бути. Що ж до їхнього вигляду, то вони не дуже відрізняються від того, як їх описав автор "Трактату про водяників": на голові мають коротке волосся, між пальцями рук і ніг – перетинки. Пересічний зріст досягає одного метра, за даними лікаря Чака вага їхнього тіла коливається у межах двадцяти-тридцяти англійських фунтів, водяник завважки п'ятдесят фунтів – рідкісний випадок. На маківці голови продовгувата тарілка, що потроху твердішає, як водяник старіє. Приміром, тарілка літнього Баґа на дотик цупкіша за тарілку молодого Чака. Та найдивніша у водяників шкіра. У водяників вона не прибирає, як у нас, людей, постійної барви, а кольором не відрізняється від оточення: у траві водяники зеленіють, на камені – попелявіють. Таке помічено не лише у водяників, а й у хамелеонів. Мабуть, епідерма водяників схожа на хамелеонову. Відкривши цю дивину, я пригадав, що за етнографічними даними водяники на заході зелені, на північному сході – червоні, згадав, що там, у чагарнику, Баґ раптом зникав, ставав невидимим. Під шкірою водяників, очевидно, досить грубий шар сала, бо, хоч температура у цьому підземному царстві порівняно низька (пересічно п'ятдесят градусів за Фаренґейтом), їм невямки, що таке одежа. Всі вони, безперечно, напинають на носа пенсне, носять при собі цигарниці, гаманці. Носити з собою такі речі їм не клопітно, бо на животі у них, як у кенгуру, торбинки. Мене дуже здивувало, що вони ходять голі. Одного разу я спитав Баґа, звідки такий звичай. А він як зарегоче... Нарешті вгамувався і відповів:

– А от мені дивно, що ти своє тіло ховаєш од чужого ока.

Помалу я почав розуміти їхню мову. Тож збагнув і їхні звичаї. Найкумеднішою видалася мені ота безглузда звичка вважати серйозні для нас, людей, думки смішними, а на смішні для людей речі дивитися поважно. Наприклад, ми, люди, всерйоз беремо собі до серця ідеї справедливості, людяності, а водяники, – тільки нагадай їм про це, – регочуть, аж животи надривають. Одне слово, їхні і наші уявлення про смішне цілковито розходяться. Одного разу я завів з лікарем Чаком мову про контроль над дітородінням. Почувши про це, Чак як зарегоче, мало пенсне йому з дзьоба не впало. Я, звісно, обурився і наполягав пояснити, що ж тут смішного.

– Смішно, що ви турбуєтеся, аби лиш батькам було вигідно. Це ж чистісінький егоїзм.

Приблизно так сказав лікар Чак. Може, я деяких подробиць не второпав. Адже на той час я ще не знав усіх їхніх слів.

Натомість з нашого, людського, погляду народження водяника зовсім не викликає сміху. Невдовзі по тому, як я опинився в країні водяників, мені випала добра нагода бачити в хатині Баґа пологи його дружини. Водяники народжують так само, як і люди: породіллі допомагає лікар і акушерка. Однак перед появою на світ дитини батько, наблизивши рота до материнського лона, наче по телефону, голосно промовляє:

– Ти добре поміркуй, чи хочеш уродитися, чи ні. Але не квапся відповідати.

Так було й цього разу. Баґ став навколішки, проказав це застереження, а потім сполоскав рота дезинфікуючою рідиною. Незабаром з материнського лона озвався сором'язливий голос маляти:

– Я не хочу з'являтися на світ. Бо, по-перше, батько передав мені у спадок душевну хворобу. А по-друге, вважаю життя водяників жалюгідним.

Зачувши таку відповідь, Баг знічено почухав потилицю, а акушерка негайно встромила в лоно скляну цівку і впорснула якоїсь рідини. Багова дружина глибоко зітхнула, а її великий живіт зм'як, наче аеростат, з якого випущено водень.

Якщо діти водяників ще з материнського лона вміють так відповідати, то ясна річ, появившись на світ, уміють і ходити, і балакати. Траплялось навіть таке маля (про це мені розповів Чак), що за двадцять шість днів після народження виступало з лекцією на тему: "Чи існує Бог?" Щоправда, на другому місяці життя воно вмерло.

Коли вже зайшла мова про народження, то я розповім про великий плакат, що здибався мені на розі одної вулиці на третій місяць мого перебування в країні водяників. Унизу плаката було намальовано з десять водяників – хто з сурмою, з мечем, – а вгорі текст, виписаний в'яззю, схожою на годинникову пружину. Я, мабуть, не все втямив, але принаймні занотував те, що продиктував мені студент Рап, мій супутник. У перекладі зміст об'яви такий: "Вступайте в лави добровольців для боротьби з поганою спадковістю! Здорові громадяни, одружуйтеся з кволими водяниками!"

Я, певна річ, попросив пояснити, навіщо потрібні такі незвичайні заклики. Та враз не тільки Рап, але й водяник поблизу зареготали.

– Незвичні? Але ж і ви так робите – ви самі казали. Хіба ваші синки не закохуються у покоївок, а доньки – у шоферів? Адже так, підсвідомо, вони хочуть позбутися поганої спадковості. А зрештою, невже наші загони добровольців за добру спадковість не благородніші за ваших, що вибивають до ноги один одного, коли хочуть захопити залізницю?

Рап промовляв цілком серйозно, але його огрядний живіт утішливо трусився. Однак мені було не до сміху – я хотів наздогнати водяника, який, скориставшись з моєї необачності, потягнув у мене авторучку. Та спіймати гладенького бешкетника було не легко: він вислизнув з рук і пустився навітікача, але послизнувся і своїм щуплим тільцем хляпнув на землю.

V

Не лише Батові, але й Рапові я багато чим завдячую. Передусім це він познайомив мене з Током, поетом водяників. Тут, як і в нас, поети теж запускають довге волосся. Я іноді навідувався до Тока розвіяти нудьгу. Усе поетове життя безтурботно минало в тісному покійчику, обставленому горщиками високогірних квітів. Тут він, попихкуючи цигаркою, складав вірші. У куточку кімнати сиділа за плетінням Токова коханка (поет найдужче любив волю, тому й не одружився).

– О, як добре, що ти прийшов. Сідай ось на стілець, – усміхаючись, промовляв Ток. (Щоправда, його усмішка не дуже приємна. Принаймні спершу від неї ставало моторошно).

Ток розповідає мені про життя водяників, про їхнє мистецтво. На його думку, життя простого водяника не зовсім безглузде. Однак єдина розвага для батьків і дітей, жінки й чоловіка, братів і сестер – це допикати одне одному. Ясна річ, дурніших родинних стосунків і не придумаєш. Одного разу, показуючи рукою надвір, Ток випалив:

– Поглянь лишень на отих дурноверхих!

Під вікном проходили водяники, мабуть, батьки із дітьми. Одного з них, ще досить молодого, по самі вуха обсіло десь з восьмиро малюків, – самців і самиць, – що той ледве плентався. Однак я, захоплений самовідданістю водяника, тільки похвалив його за мужність.

– Гм... А ти дістав право громадянства в цій країні? До речі, ти часом не соціаліст?

Я, звісно, відповів: "диа". (У мові водянників це означає "авжеж").

– Справді, заради простих людей можна пожертвувати одним талантом.

– А ти яких принципів дотримуєшся? Хтось казав, що ти – анархіст.

– Я? Я – надлюдина (буквально "надводяник"), – згорда промовив Ток.

Ток і про мистецтво мав окрему думку. Мистецтво, мовляв, нікому не підвладне: мистецтво для мистецтва. Значить, митець передусім надлюдина, що стоїть по той бік добра і зла. І так думав не тільки Ток. Його друзі-поети загалом теж були такої думки. У товаристві Тока я вчашав до клубу надлюдей, де збиралися поети, романісти, драматурги, критики, малярі, композитори, скульптори, ба й просто дилетанти. Та кожен з них – надлюдина. Вони жваво вели розмову в залі, осяваній яскравим електричним світлом, іноді хизувалися один перед одним манерами надлюдини. От хоча б скульптор: впіймавши між вазонами гінкої папороті юного водяника, віддався содомському гріху. Якась жінка-романіст, зіп'явшись на стіл, хвацько дудлила ганусівку, але за шестидесятим ковтком звалилася на підлогу й сконала.

Одного місячного вечора разом з Током я вертався з клубу додому. Ток мовчав, поринувши у глибоку, як ніколи, задуму. Тим часом ми проходили мимо невеличкого, яскраво освітленого вікна. У світлиці край столу вечеряло двоє дорослих, – либонь, батьки, —і троє дитинчат. Несподівано Ток зітхнув і проказав:

– Хоч я і вірний ідеалам надлюдини, та мимоволі заздрю такій родині. Правда, що така моя поведінка суперечлива?

Застигши у місячному світлі, Ток міцно згорнув на грудях руки і втупив погляд у вікно, за яким мирно вечеряла п'ятірка водяників.

– Так чи сьак, а яєчня за вікном пожиточніша, ніж якась там любов.

VI

Бо й справді, любов водяників цілковито відрізняється від людської. Як тільки самиця вподобала собі якого водяника, то не гребує нічим, аби його заповлонити – навіть найчесніша з них на одчай душі кидається за ним у погоню. Я на власні очі бачив таке. Та це ще нічого. А то ж бувало, що водяника ловила юна самиця разом зі своїми батьками і братами. Становище такого водяника було жалюгідне. Бо навіть якщо після виснажливої погоні його не впіймають, то все одно через два-три місяці він плюне на все і скапітулює. Одного разу я сидів удома й читав збірку Токових поезій, як раптом у кімнату вбігає студент Рап, падає і захекано волає:

– Ой, рятуйте! Пропадаю!

Я миттю кинув книжку, замкнув двері і крізь замкову шпарину побачив, як коло порога нишпорить приземкувата самиця з обсипаним сірковою пудрою лицем. Відтоді кілька тижнів Рап спав у мене. Але чомусь його дзьоб зогнив і геть-то відвалився.

Щоправда, іноді доводилось мені спостерігати також, як водяники кидалися навздогін за самицями. Та, ніде правди діти, до цього їх спонукували вони самі. Я на власні очі бачив, як одного разу самець шалено бігав за самицею. А вона тікала, коли-не-коли зумисне спинялася і повзла рачки. Врешті, при добрій нагоді прикидалася втомленою і легко віддавалася в руки водяникові. Обнявши її, водяник якийсь час качався по землі, а коли підводився, то на його обличчі проглядало щось незбагненне – чи то розчарування, чи то каяття, – що аж гидко було дивитися. Та це ще півбіді. А ще доводилося бути свідком того, як

невеличкий водяник бігав за самицею, а вона, як звичайно, заваблювала його втечею. Та під той час, сопучи носом, дорогу переходив високий водяник. Самиця, вздрівши його, наче підстьобнута якоюсь думкою, як зарепетує:

– Пробі! Рятуйте! Мене хочуть убити!

Певна річ, здоровань нехайно хапає малого за загривок і б'є об землю. Той, дригнувши перетинчастими лапками, віддає Богові душу. І в ту ж хвилину самиця усміхається і цупко обхоплює здорованя за шию.

За всіма моїми знайомими ганялися самиці. Немов змовившись, нікого не обминали. Певна річ, не залишали в спокої навіть жонатого Баґа. І кілька разів ловили. Тільки філософ Маґ (сусід поета Тока) ще не попадався їм у руки. І то, мабуть, через те, що, по-перше, таких гидких водяників світ не бачив, а, по-друге, що він і носа не потикав з дому. Я інколи навідувався до нього на розмову. Маґ завжди, сидячи край високого столу, читав грубезну книгу в напівтемряві при світлі семиколірного скляного ліхтаря.

Якось зайшла мова про любов водяників.

– Чого уряд серйозніше не клопочеться тим, що самиці не дають спокою водяникам?

– Мабуть, тому, що серед урядовців мало самиць. Звісно, якби число самиць, набагато ревнивіших за самців, у державному апараті побільшало, то водяники зажили б спокійніше. Однак це не врятувало б становища. Чому? А хоч би тому, що урядовці-самиці чіплялися б до колег-самців.

– Виходить, ваше життя найщасливіше.

Тут Маґ відсунув стілець і, потискаючи мені руку, зітхнув:

– Ви не водяник і, природно, не все розумієте. Та іноді мені кортить, аби ті жахливі самиці побігали й за мною.

VII

Часто з поетом Током я ходив на музичні концерти. Найяскравіший спомин залишив у мене третій концерт. До речі, тамтешні концертні зали не дуже відрізняються від японських. Одна така зала вміщає чотириста-п'ятсот водяників обох статей. Слухачі тримають у руках програму вечора і, насторчивши вуха, блаженно насолоджуються музичними чарами. На тому третьому концерті я сидів у першому ряду з філософом Маґом, поетом Током та його коханкою. Як тільки скінчився виступ віолончеліста, на сцену, тримаючи під пахвою ноти, жваво піднявся водяник з вузькими, як щілини, очима. У програмі було зазначено, що це славетний композитор Крабак. У програмі відзначалося також... А втім, мені не треба було дивитися в програму, бо Крабака я знав принаймні з вигляду. Адже він був членом клубу надлюдей, куди й Ток учащав.

Lied [134]— Craback

(Концертні програми в тій країні пишуть здебільш по-німецькому).

Під бурхливі оплески Крабак уклонився публіці, неквапом підійшов до рояля і розпочав майстерно грати власну мелодію. Як казав Ток, з-поміж тутешніх композиторів Крабак, безперечно, найобдарованіший. Його музика сповнена почуття, тому я не міг відірватися від звуків рояля. Ток і Маґ, напевне, були ще в більшому захваті. А вродлива (звісно, за водяниковою міркою) Токова коханка, міцно стиснувши в руках програму, іноді роздратовано аж довгий язик висолоплювала. Щось десять років тому, розповідав Маґ, їй не пощастило заповонити композитора, отож вона і досі на нього важким духом дише.

Вкладаючи всю пристрасть у музику, Крабак і далі майже відчайдушно грав на роялі. Та несподівано у залі, наче грім, прогрімало:

– Перестань грати!

Я розгублено оглянувся. Кричав, безперечно, дебелий поліцай з останнього ряду. Стрівшись зі мною поглядом, він ще раз зарепетував: "Перестань грати!" – поволі опустився на крісло. Тут як зчиниться буря!

– Це поліцейська сваволя! Крабаку, грай!

– От дурбас! Потвора поліцейська! Ушивайся звідси! – лунало звідусіль.

Перевертом котилися крісла, літали концертні програми, хтось шпурнув порожню пляшку з-під яблучного соку, на голову посипалося каміння, огірчані недогризки. Я дивом дивувався. Отож і спитав Тока, в чому річ. Але збуджений Ток став на стілець і собі заверещав: "Крабаку! Грай! Грай!" Токова коханка, позабувши свою досаду, вторила Токові: "Це поліцейська сваволя! Сваволя!"

Мені урвався терпець, і я спитав Маґа:

– Що сталося?

– У нас це звична річ. Здавна відомо, що в нашій країні книжки та картини зрозумілі всім, – скулившись від удару каменя чи недогризка, спокійно пояснював Маґ. – Тим-то в нас не траплялося випадків заборони книжок або художніх виставок. Натомість заведено забороняти привселюдні концерти. Бо, бачте, немузичні вуха водянників, мовляв, не здатні відрізнити доброї музики від поганої, а це підриває суспільну мораль.

– А отой поліцай розуміється на музиці?

– Навряд. Мабуть, слухаючи музику, він оце пригадав собі, як б'ється серце його дружини, коли вона лежить поруч нього.

А гамір тим часом дужчав. Крабак гордовито стояв біля рояля і позирав на публіку. Щоразу, як хтось цілився у нього, Крабак ухилявся від удару, знову прибирав гідної постави видатного композитора і сердито блимав вузькими очицями. Побоюючись, що перепаде й мені, я ховався за Тока. Але цікавість моя переважувала, і я далі допитувався Маґа:

– Хіба така цензура – не беззаконня?

– Якраз навпаки – у цьому ми випередили інші країни. От хоча б...

Саме тої миті об Маґову голову хряснула пляшка; він зойкнув: "quack!" (це їхній вигук) і знепритомнів...

VIII

З директором фірми скляних виробів Ґером я зав'язав удивовижу приязні стосунки. То був капіталіст з капіталістів. Іншого такого в країні водянників годі й шукати. У товаристві судді Пепа і лікаря Чака я інколи вечорами навідувався до нього в гостину і щоразу заставляв його, задоволеного, у м'якому кріслі, оточеного дружиною кольору черепахи і дітьми, зеленавими, як огірки. З рекомендаційним листом від Ґера я дістав нагоду оглянути чимало заводів, що з ними мав зв'язки сам Ґер або його друзі. З усіх підприємств мене найбільше вразила автоматична книгодрукарня. Зайшовши в супроводі молодого інженера-водяника усередину фабрики і побачивши, як працюють величезні машини, приведені в рух струмом гідроелектростанції, я вельми здивувався поступом машинобудування в країні водянників. На тій фабриці за один рік виготовляють сім мільйонів примірників книжок. Та не тираж дивував мене. А те, що видання такої сили книг зовсім не клопітна справа. Бо, щоб виготовити книжку, в лійкоподібний отвір треба накидати паперу, налити чорнила й насипати попелястого порошку. Потрапивши в машину, ця сировина за яких п'ять хвилин перетворюється на безліч книжок в одну восьму, одну дванадцяту і одну шістнадцяту аркуша. Спостерігаючи

отой водоспад літератури, я поцікавився у стрункого інженера-водяника перед чорно-блискучою машиною, що то за попелястий порошок сиплють в отвір, і той байдужо відповів:

– Це ослячий мозок. Його висушують і перемелюють на борошно. Ціна тепер на нього – два-три сени[135] за тонну.

Певна річ, таке промислове чудо доводилось бачити не тільки у книгодрукуванні, але й при виготовленні картин і музичних нот. Ґер казав, що в країні водяників щомісяця винаходять пересічно яких сімсот-вісімсот нових машин. І вони без допомоги людських рук виробляють гори продукції. Отже і число безробітних за місяць зростає не менше, ніж на сорок-п'ятдесят тисяч. А проте, гортаючи вранці газету, ви ані разу не натрапите на повідомлення про страйк. Я був тим просто приголомшений. Якось, вечеряючи у Ґера, я завів розмову на цю тему з Пепом і Чаком.

– Безробітних пускають на з'їжу, – попихкуючи сигарою, байдуже пояснив Ґер. "Як це так – на з'їжу?" – подумав я, нічого не второпавши. Побачивши моє збентеження, озвався лікар Чак в пенсне:

– Усіх безробітних ріжуть, а їхнє м'ясо з'їдають. Ось погляньте. Цього місяця звільнено шістдесят чотири тисячі сімсот шістдесят дев'ять робітників, отже ціна на м'ясо спала.

– І безробітні коряться цьому?

– Їх ніщо не може врятувати. Навіть бунт. Бо є закон про різання безробітних, – мовив похмурий Пеп, стоячи за вазоном з диким персиком. Мені зробилося моторошно. А от Ґер, Пеп і Чак уважали це зовсім природним. Чак жартома провадив далі:

– Зрештою, через це у державі менше самогубств, менше водяників умирає голодною смертю. А так – ковнуть отруйного газу і жодної муки не зазнають...

– Але ж їсти оте м'ясо...

– Киньте жарти. Якби Маг почув, то, напевне, за живіт схопився б. А хіба у вашій країні дівчата з четвертого стану[136] не продають свого тіла? Обурюватись, що в нас їдять м'ясо безробітних – сльозливий сентименталізм.

Ґер, слухаючи цю бесіду, спокійно вказав на тарелю з бутербродами.

– Пригощайтесь. Це з м'яса безробітних.

Я не витерпів – прожогом гайнув з вітальні надвір, а услід мене летів регіт Пепа й Чака. В небі над будинком Ґера – жодної зірки, ніч віщувала бурю. По дорозі додому я безперестану блював.

ІХ

Директор фірми скляних виробів Ґер справді подружив зі мною. Часто вечорами ми ходили до клубу розважити душу. В його клубі було набагато затишніше, ніж у клубі надлюдей, до якого вчашав Ток. І хоч Ґерові розповіді не відзначалися глибиною думки, як міркування Мага, та вони відчиняли мені двері у зовсім інший широкий світ. Ґер любляв розповідати, помішуючи каву золотою ложечкою.

Пригадую один такий вечір. Надворі густий туман. На столі перед нами глек зимових троянд. Обстановка в кімнаті вся в модерному стилі. На обличчі у Ґера вирає усмішка задоволення, коли він розповідає про кабінет міністрів од партії "Quaax", що схилила до себе усе суспільство. Слово "кворакс" – це вигук, у перекладі означає тільки "гей!". Але ця урядова партія своїм гаслом виставила: "За всенародний добробут".

– Керівник партії – відомий політичний діяч Роп. Біс-маркові слова "Чесність – найкраща дипломатія" Роп поширив на внутрішню політику.

– Але ж його промова...

– Воно-то так. Але послухайте. Ця промова, безперечно, – жива брехня. І кожен це знає. Отже виходить, що Роп каже правду. Ви називаєте таку політику облудою, а я гадаю, що ви не маєте рації – ви надто упереджено на це дивитеся. Як і ви, ми, водяники... та годі про це. Я тільки хочу розповісти про Ропу. Так от, цей Роп, керівник партії, дістає вказівки від директора газети "Пу-фу" (це слово теж звичайнісінький вигук – означає "о!"). Звісно, директор газети Квікві у своїх задумах не вільний. Він підвладний мені.

– Пробачте. Але ж газета "Пу-фу", здається, друг робітників. І, одержуючи від вас директиви, сам Квікві...

– Безперечно, журналісти газети "Пу-фу" обстоюють робітничі права. Але ж вони звітують перед директором Квікві. А цей директор без моєї підмоги і дня не втримається, – пояснюючи, всміхнений Ґер забавляється щирозлотою ложечкою.

Позируючи на Ґера, я замість ненависті до нього відчув співчуття до журналістів газети "Пу-фу". Ґер, мабуть, не помітив, бо, роздувши живота, повів далі.

– Не думайте, що журналісти газети "Пу-фу" так вже й побиваються над долею робочого люду. Принаймні, у нас, водяників, кожен думає, як би спершу засягти собі чиюсь поміч. А втім, як ви гадаєте? Хто правує мною у цих клопітних справах? Дружина, чарівна моя половина, – і Ґер зареготався.

– Бачу, вас це втішає...

- Що не кажіть, а я таки задоволений. Я тільки перед вами такий відвертий, бо ви не водяник.

- Значить, кабінет міністрів від партії "Стогах" підпадає під владу пані Гер?

- Так, але сім років тому війна вибухла через іншу жінку.

- Війна! І тут вона була?

- Атож, була. А коли буде ще, невідомо. В усякому разі, прилегла країна...

Оце вперше я дізнався, що держава водяників не ізольована. Гер витлумачив мені, що водяники мають відр за ворогів і завжди з ними воюють. Але відри завжди підготовлені до війни, а тому ще не знали поразок. Та розповідь про ворожнечу між водяниками й відрами дуже мене зацікавила. (Адже й автор "Трактату про водяників", і Куніо Янагіда[137], укладач "Збірника народних легенд Японії", про це не знали).

Перед тою війною обидві країни позирали одна на одну косо. Бо кожна побоювалася супротивника. Якось відра-самець завітав у гості до подружжя водяників. І от під ту пору водяникова дружина надумала вбити свого чоловіка за те, що він, мовляв, розпусник. А може, премія страхової компанії її привабила – чоловік був застрахований.

- А ви те подружжя знали?

- Тільки чоловіка. Моя дружина обзивала його негідником. Та, ймовірно, він хворів на манію переслідування – казали, дуже боявся самиць... Отож, жінка сипнула йому до какао ціаністого калію. Але якось сталося, – може, й помилково, – що той трунок випив відра-самець. І, ясна річ, дав дуба. І тоді...

– Вибухла війна?

– Еге ж. Бо, на лихо, той видра-самець був високого стану й мав великі заслуги.

– І хто переміг у тій війні?

– Звісно, наша країна. За ту перемогу на бойовищі наклало головами триста шістдесят дев'ять тисяч п'ятсот хоробрих водяників. Але порівняно з ворогом наші втрати мізерні. Хутра в нашій країні здебільшого з видр. Під час війни моя фірма не тільки виготовляла скляні вироби, але й поставляла фронту вугільну жужелицю.

– Навіщо?

– Ясна річ, замість страви. Нам, водяникам, коли животи з голоду позатягає, аби що-небудь кусати.

– Даруйте, але в нас без скандалу не обійшлося б.

– У нашій країні було б те саме, якби ми, я і філософ Маґ, не переконували: "Признайся у гріхах, і зло само щезне". Та, зрештою, моя фірма не тільки шукала зиску, а й палала любов'ю до батьківщини.

Саме тої миті прибіг кельнер. Чемно вклонившись, він, немов вичитуючи, мовив:

– У вашого сусіди пожежа!

– Пожежа? – Гер злякано підвівся, а за ним і я. Тим часом кельнер, оговтавшись, докинув:

– Але її уже погашено.

Гер крізь сльози радів. Поглянувши на нього, я відчув ненависть до цього директора фірми скляних виробів. Такий багач, а так і зостався нікчемним водянником! Я витяг з глека троянду.

– Хоча й пожежу загашено, а все ж ваша дружина, певне, ще й досі з переляку труситься. Передайте їй від мене оцю квітку.

– Дякую, – Гер потис мені руку і, захихотівши тоненько, вів далі: – Сусіда наймає у мене будинок, а тому від страхової компанії й мені перепаде.

У мене ще й досі перед очима той Герів усміх, огидний і ненависний.

Х

Наступного дня зайшов до мене студент Рап. Умостившись на кріслі у вітальні, він закинув ногу на ногу й понуро втупився у поміст, що навіть не видно було гнилого дзьоба.

– Рапе, що сталося? Чого ти сьогодні такий засмучений?

– Та пусте, дрібниця... – ледь-ледь підвівши голову, зажурено прогугнявив Рап.— Сьогодні я визирнув з вікна й ненароком прошепотів: "О, вже розцвіла ловимуха!" А сестра те почула – та як зарепетує: "То це я, виходить, ловимуха? !" А тут ще й мати – вона геть-то розпестила сестру – напосілася на мене.

– Чому твоїй сестриці не сподобалося, що ловимуха розцвіла?

– Мабуть, вона подумала, що я натякаю на неї: мовляв, ти вже дозріла ловити водянників. У сварку встряла й тітка, що не ладнала з матір'ю, і зчинилася буча. А п'яний, мов чіп, батько, зачувши крик, як візьметься поспіль усіх кулаками молотити! Тим часом молодший брат викрав мамин гаманець і подався чи то на кінофільм, чи куди інде... А я...

а мені... – обхопивши голову руками, Рап зайшовся плачем. Мені, звісно, стало його жаль. Водночас я пригадав Токову огиду до сімейного життя. Тому поплескав Рапа по плечу, намагаючись утихомирити.

– Не журися. Таке з багатьма трапляється.

– Якби хоч дзьоб був цілий...

– Що ж тут удієш? Скорися долі. Піди до Тока.

– Ток мене зневажає. Бо я не зважився покинути родину, як він.

– То, може, звернешся до Крабака?

Від того пам'ятного концерту я подружив із Крабаком, тож вирішив одвести Рапа до видатного композитора країни во-дяників. Крабак жив куди розкішніше, ніж Ток. Але, безперечно, не так заможного, як капіталіст Ґер. У його покої, заставленому старожитностями – ляльками "танаґура", перським череп'яним посудом, канапою в турецькому стилі, – завішаному власними портретами, завжди гралися діти. А от того дня він сидів, обхопивши груди руками, сам-один, засмучений і похмурий, під ногами валялися клаті паперу. Рап з Током, напевне, часто бували у Крабаковому товаристві. Однак тепер, побачивши композитора в пригніченому стані, студент Рап, видно, розгубився і, привітавшись поклоном, мовчки присів у кутку світлиці.

– Що сталося, пане Крабак? – замість привітання спитав я.

– Питаєте, що сталося? Ох, ті критики – ідіоти! Вони сміють заявляти, що моя лірика ніщо порівняно з Токовою.

– Але ж ви знаменитий композитор...

– Це ще нічого. Ато ж вони базікають, що порівняно з Роком мене не варт і композитором називати.

Композитора Рока часто порівнювали з Крабаком. Та, на превеликий жаль, він не був членом клубу надлюдей, тому я не мав нагоди хоч раз з ним поговорити. Мені тільки доводилось бачити на фото його самовпевнене обличчя із задертим дзьобом.

– Рок, звісно, обдарований. Але його музиці бракує новочасного запалу, який переповнює твою музику.

– Ти справді так думаєш?

– Далєбі, що так.

Умить Крабак схоплюється на ноги, бере ляльку "танаґура" й розбиває її об підлогу. Рап, очевидячки, злякався, бо, щось закричавши, хотів було дременути. Та Крабак дав знак, аби ми не лякалися, і вів далі:

– Ти так думаєш, бо не розумієшся на музиці, як і простолюд. А я побоююсь Рока...

– Ти? Не прикидайся.

– Я? Анітрохи. Ні перед вами, ні перед критиками.

– Адже у мене, у Крабака, талант. Через це я не боюся Рока.

– А чого ж ти боїшся?

– Я побоююсь чогось непевного... от хоч би зірки, під якою Рок народився.

– Я щось нічого не второпаю.

– Гадаю, ти зрозумієш. Бачиш, Рок ніяк не підпадає під мій вплив, а я непомітно переймаю його думки.

– Просто в тебе вразлива душа...

– Але ти слухай. Тут не вразливість. Рок повсякчас щось вигадує, і ніхто не може його перегнати. І це мене дратує. На його думку, нас відділяє один крок, а для мене це десять миль.

– Але ж ваша героїчна кантата, сенсей[138]...

Крабак жалісно позирнув щілинками очей на Рапа.

– Постривай. Що ти у цьому тямиш? Я знаю Рока, як облупленого.

– Заспокойся трохи.

– Аби ж то я міг... Завжди якась нечиста сила зводить мене з Роком. Мені на поглум. Навіть філософ Маґ, здатний хіба що читати при ліхтарі книги, і той збагнув, що до чого...

– Як це так?

– Ну, заглянь хоча б у його останню книжку "Афоризми ідіота", – Крабак не передав, а майже кинув мені ту книжку. Відтак, усе ще згорнувши на грудях руки, випалив: – На сьогодні з мене досить! Бувайте!

Рап трохи оговтався, і ми вийшли надвір. Уздовж гомінкої вулиці у затінку буків тяглася низка крамниць. Ішли мовчки. Аж гульк – здибали

пейсатого поета Тока. Побачивши нас, він витяг хусточку з торбинки на череві й став витирати лоба.

– Ох, і давненько я вас не бачив. Оце сьогодні надумав

завітати до Крабака.

Розуміючи, що не гаразд зводити на сварку двох митців, я наздогад сказав, що Крабак не в гуморі.

– Невже? Тоді я не піду до нього. У Крабака, напевне, нервове виснаження... Я теж два тижні не міг спати і цілком знесилів.

– Може, з нами погуляєте?

– Ні, сьогодні я вже нікуди не піду. Гей! – вигукнув Ток і схопив мене за руку. І враз його облив холодний піт.

– Що сталося?

– Що таке?

– Мені здалося, начебто з он того автомобіля виглянула зелена мавпа.

Я трохи захвилювався, хотів було відвести Тока до лікаря Чака. Ток не згоджувався, а пильно, якимось підозріливо глянув на нас і проказав:

– Я зовсім не анархіст, майте на увазі. До побачення. А бачити Чака – крий Боже.

Ми зчудовано подивилися йому услід. Та де там ми! Лише я. Бо студент Рап посеред вулиці взяв голову між ноги і так позирав на світ. Подумавши, що він збожеволів, я смикнув його:

– Що це за жарти? Що з тобою?

Рап протер очі й напрочуд спокійно відповів:

– Мені стало сумно, тож я і глянув на світ навиворіт.

Але й це не зарадило.

XI

Ось уривки з книжки філософа Мага "Афоризми ідіота":

Якби-то щастя йшло в парі з мукою, а спокій – з утомою...

Ідіот усіх, крім себе, вважає ідіотами.

Себе обороняти важче, ніж когось. Не віриш – глянь на адвоката.

Ми любимо природу, бо вона не відчуває до нас ні ненависті, ані заздрощів.

З пихи, пристрасті й сумніву одвічно постають усі злочини. А мабуть, і всі чесноти.

Жити найрозумніше – це зневажати звичаї епохи, але нітрохи їх не порушувати.

Угамування матеріальних прагнень ще не приносить спокою. Щоб його дознати, треба стримати й духовні бажання. (Під цим уривком Крабак провів нігтем).

Найдужче нам кортить гордитися тим, чого не маємо.

Кожен ладен трошити божків. Водночас він не від того, щоб і собі стати на їхнє місце. Але, щоб сидіти на ідольському троні, з ласки Божої треба бути ідіотом, злочинцем або героєм. (Під цим уривком Крабак залишив позначку нігтем).

Ми не щасливіші за людей. Люди не еволюціонують так, як водяники.

Творити – значить могти, могти – значить творити. Зрештою, наше життя не виривається з цього замкнутого логічного кола, тобто стає безглуздим.

Може, потрібні нам у житті ідеї вичерпались уже три тисячі років тому, а ми лиш роздмухуємо давнє вогнище.

Наша особливість: ми звикли шукати чогось поза нашою свідомістю.

Коли Бодлер збожеволів, його уявлення про людське життя замкнулося у слові "жінка". Та цим не все сказано. З довіри до його незрадливого поетичного таланту забувають про слово "шлунок". (Під цим уривком Крабак залишив позначку) .

Якщо до кінця слухатися доказів розуму, то, природно, ми мусили б заперечити своє існування. Вольтер, зробивши розум своїм богом, прожив цілий вік щасливо, і це тільки показує, що люди не набагато випередили водяників.

Одної вельми прохолодної днини пополудні, коли вже обридло читати "Афоризми ідіота", я вирішив провідати філософа Маґа. На розі безлюдної вулиці під муром я побачив змарнілого, як скіпка, водяника. Виявилось, це був той самий водяник, що недавно поцупив у мене авторучку. "Ну, – думаю, – попався, братику!" Не гаючись, я гукнув дебелого поліцая, що якраз проходив.

– Будь ласка, допитайте цього водяника. Місяць тому

він потяг у мене авторучку.

Поліцай підняв угору праву руку з тисовим кийком (у цій країні замість шаблі у поліцаїв кийки) й гукнув водяника:

– Гей, ти!

Я потерпав, що той дремене. Але дивна річ! Водяник спокійнісінько підступив до поліцая і, згорнувши на грудях руки, пихато витріщився на нас. Поліцай, зовсім не сердито, вийняв з торбинки на животі записник і негайно взявся за допит.

– Твоє прізвище? – Гурук.

– Фах?

– Кілька днів тому був поштарем.

– Гаразд. Оцей громадянин каже, що ти вкрав у нього авторучку. Це правда?

– Атож, украв місяць тому.

– Чому ти це зробив?

- Я гадав, що вона буде дитині за іграшку.
- Якій дитині? – поліцай кинув на водяника колючий погляд.
- Тій, що вмерла тиждень тому.
- Посвідку про смерть маєш?

Щупленький водяник витяг якусь цидулку. Тільки-но поліцай перевів погляд на той папірець, як лице його розпливлося в усмішці, і він поплескав злодійчука по плечі.

- Гарзд. Вибач, що потурбував.

Я збентежено глянув на поліцай. А тим часом миршавий водяник, щось бурмочучи, уже повіявся. Ледь опам'ятавшись, я запитав:

- Чому ви його не затримали?
- Він безневинний.
- Але ж він украв мою авторучку.

- Він узяв її для дитини. Але ж маля померло... Якщо у вас якісь сумніви, прочитайте, будь ласка, тисяча двісті вісімдесят п'яту статтю кримінального кодексу, – докинув через плече поліцай і зник. Що ж вдієш? Повторюючи в пам'яті номер статті, я хутко подався до Маґової оселі. Філософ Маґ завжди радо приймав гостей. Тож і цього дня у напівтемній кімнаті, попихкуючи цигарками, при столі у світлі кольорового ліхтаря сидів суддя Пеп, лікар Чак і директор фірми скляних виробів Гер. Найдужче я радів нагоді поговорити з суддею.

– Пане Пеп, скажіть, у цій країні злочинців карають? – замість розпитувати про ту статтю з кодексу, почав я, присівши на крісло.

Пеп знехотя пустив клубок диму, а потім байдуже відповів:

– Так, карають. Бува, й на горло.

– Але ж місяць тому... – я докладно розповів про свій випадок, а потім вже запитав про тисяча двісті вісімдесят п'яту статтю кримінального кодексу.

– Ось ця стаття: "Якщо злочин учинено, але обставини його зникли, звинувачений не підлягає покарі". Стосовно до вашого випадку це означає, що той водяник невинний. Він узяв у вас авторучку ще батьком. А тепер, по смерті дитини, він перестав ним бути.

– Але ж це нелогічно.

– Ну, годі балакати. Адже безглуздо вважати водяника однаковим до і після смерті дитини. Як мені відомо, саме на цю нелогічність опирається японське правосуддя. Нам це видається кумедним, – виплюнувши недопалок, Пеп байдуже захихотів.

– А в Японії запроваджено смертну кару? – поправивши пенсне, у розмову втрутився необізнаний із законами Чак.

– Так, запроваджено. В Японії стратенців вішають, – я відчув до холоднокровно статечного Пепа огиду, а тому вирішив відігратись на ньому. – А хіба смертна кара у вас гуманніша, ніж у Японії?

– Звісно, гуманніша, – спокійно відповів Пеп. – У нас людей не вішають і не садять на електричний стілець. їм тільки в живі очі кажуть їхній злочин.

– І від цього вони гинуть?

– Авжеж. Наша ж нервова система чутливіша за вашу, людську.

– Цим користуються не лише у правосудді, до цього вдаються і вбивці, – синювате при світлі ліхтаря обличчя директора фірми Гера осяяв приязний усміх. – Оце недавно одного соціаліста я обізвав злодієм, і його схопив серцевий приступ.

– Такі випадки трапляються на диво часто. Один знайомий адвокат теж умер від цього, – вставив слово філософ Маґ.

Я позирнув на нього, а він, як завжди, глузливо посміхаючись, понурив очі і вів далі:

– Всяк обзивав мого знайомого жабою, а в нашій країні це все одно, як називати нелюдом. Щодня роздумуючи над тим, чи він нелюд, чи ні, мій знайомий не витерпів і помер.

– Але ж це явне самогубство.

– Однак ті, що його обзивали жабою, прагнули його

смерті. І, по-вашому, це самогубство?..

Маґ не встиг доказати, як за стіною, мабуть, у Тока, повітря розітнув сухий пістолетний постріл.

XIII

Ми кинулись до Тока. Він лежав горілиць серед горщиків з високогірними рослинами, – права рука стискала пістоль, з голови цебеніла кров. Припавши головою до грудей, ридма ридала над ним

коханка. Я підвів її (щоправда, торкатися її слизької шкіри досить неприємно) і спитав:

– Що сталося?

– Я сама не знаю. Він щось писав – і раптом пустив собі кулю в скроню. Кр-р-р-р, кр-р-р-р. (Це так водяники хлипають).

– Всьому виною – свавільна й примхлива Токова вдача, – скрушно похитуючи головою, директор фірми скляних виробів озвався до судді Пепа. А той ні пари з вуст, лише запалив цигарку з золотим мундштуком. Як справжній лікар, Чак навколішках обслідував небіжчикову рану й сповістив:

– Вже не зарадиш. Віддавна Ток слабував шлунком, тому-то не дивно, що занепав духом.

– Він начебто щось писав, – бурмочучи сам до себе, філософ Маґ узяв зі столу папірець. Усі, крім мене, через широкі Маґові плечі зазирали в аркушик паперу.

Піду я в долину, далеко від світу, Між скелі величні, де води прозорі,
Де пахощі линуць квіткові...

Обернувшись до нас, Маґ зажурено мовив:

– Це плагіат Ґетевої "Міньйон". Мабуть, до самогубства

призвела втома й зневіра в своєму таланті.

Зненацька до будинку підкотив на автомобілі композитор Крабак. Побачивши такий натовп, він на мить став як укопаний. А коли підступив до нас ближче, роздратовано кинув:

– Це його заповіт?

– Атож, це його останній вірш.

– Вірш?

Незворушний Маґ передав розкуйовдженому Крабакові Токів рукопис. І той, забувши про все, ревно перечитував вірш, коли-не-коли кидаючи слово у відповідь на Маґові зауваження.

– Як ви сприймаєте Токову смерть?

– Піду я в долину... Я теж не знаю, де мене чекає смерть... далеко від світу.

– Ви, здається, його близький приятель?

– Приятель? Ток завжди був самотній... далеко від світу... Тільки на лихо... Між скелі величні...

– Чому на лихо ?

– Де води прозорі... А от ви щасливі... Між скелі величні...

Токова коханка ніяк не могла погамувати плачу, і мені стало її жаль. Обнявши за плечі, я відвів її у куток на канапу, де сиділо дворічне дитя й безтурботно сміялося. Забувши про Токову коханку, я заходився розважати маля. І вперше і востаннє за час перебування в країні водяників на очі навернулися сльози.

– Тяжко, мабуть, жити з таким примхливим водяником?

– Хоч би про майбутнє своїх близьких подумав, – запаливши нову цигарку, озвався суддя Пеп на питання капіталіста Ґера.

Несподівано Крабак, затиснувши в руці Токів рукопис, ні до кого не звертаючись, вигукнув:

– Чудово! Вийде прекрасна похоронна мелодія!

Його щілинка-очиці заблищали, він потиснув руку філософові й умить опинився біля дверей. Там вже позбігалися водяники з суміжних будинків. Недовго думаючи, Крабак протиснувся крізь натовп до автомобіля. Почувся гуркіт, і авто зникло.

– Чого повітрішувалися? – як поліцай, суддя Пеп відтиснув юрбу і зачинив двері. У кімнаті запанувала тиша, і в тиші, серед пахощів високогірних квітів і запаху крові, ми учинили раду, що його робити. Лише філософ Маґ замислено втупився в мерця.

– Про що думаєте? – я поплескав Маґа по плечу.

– Про водяницьке життя.

– Ну і як?

– Щоб гідно прожити, – Маґів голос сором'язливо притих і зійшов на шепіт, – нам, водяникам, не треба вірити у надприродне.

XIV

Маґові слова нагадали мені про релігію. Я, звісно, матеріаліст, тож ніколи всерйоз не замислювався над релігією. Але під враженням Токової смерті я поцікавився у студента Рапа, яку ж релігію вони визнають.

- Дехто визнає християнство, буддизм або мусульман

ство, а декотрі поклоняються вогню. Та найвпливовішою є

новочасна релігія, так звана "релігія життя".

(Переклад "релігія життя", можливо, не підходить до слова "qumocha". Бо, хоч "cha" і відповідає закінченню "ізм", але "qumo" означає скоріше не просто жити, а їсти, пити і злягатися).

- Виходить, у вашій країні є церкви та храми?

- Найвеличніша споруда в нашій країні – це храм новочасної релігії. Може, завітаєте туди?

Пополудні одного погідного дня разом з гордим Рапом я подався до того храму. Той величезний храм – мабуть, удесятеро більший за собор св. Миколая в Токіо – поєднував у собі різні архітектурні стилі. Коли я опинився перед таким громадям і поглянув на його височенні шпилі й бані, мені зробилося моторошно – зіп'яті в небо шпилі скидалися на щупальця. Стоячи перед дверима (якими ж мізерними здавалися наші постаті на їхньому тлі), ми якусь хвилю оглядали той дивовижний храм, більше подібний до якоїсь незнаної потвори, ніж до витвору архітектури.

Усередині було просторо. Поміж його корінфськими колонами походжало кілька прочан, таких же мізерних, як і ми. Серед них ми здибали горбатого водяника.

- Отче, здорові були! – чемно вклонившись, звернувся до дідугана Рап.

Водяник і собі привітався поклоном, лагідно питаючи:

– Невже це ви, Рап ? І ви...— він запнувся на мить, очевидячки, запримітивши гнилий Рапів дзьоб, – либонь, на здоров'я не нарікаєте. Але чому ж сьогодні...

– Сьогодні я прийшов не сам. Оцей добродій, як ви, мабуть, знаєте... – І Рап хутко розповів про мене. Та розповідь, видно, знімала з нього провину за нечасте відвідування храму. – А чи не погодитеся бути цьому гостеві за провідника?

Настоятель ґречно всміхнувся, привітався зі мною і вказав рукою на вівтар.

– Та який з мене провідник... От перед вами "Дерево життя" – ми йому поклоняємося. Як бачите, на ньому золотаві й зелені плоди. Золотаві – плоди добра, зелені – зла...

Від його пояснень мене раптом занудило. Слова лагідного дідка надто скидалися на стару затерту алегорію. Я, звісно, вдавав, що пильно слухаю, а сам раз по раз окидав оком храм, корінфські колони, готичні склепіння, мавританську кахляну підлогу, пюпітри (імітація кінця XVIII століття). Від храму віяло спокоєм, вражала первісно дика краса. Та найбільше привертали мою увагу ніші обабіч стін з мармуровими погруддями. Мені здалося, ніби я вже десь бачив їх. Та найдивовижніше чекало на мене згодом. Тільки-но настоятель скінчив оповідь про "Дерево життя", як ми підійшли до погруддя у стіні праворуч.

– Стріндберг, один з наших святих, що повстав проти всього на світі. Кажуть, випивши ківш лиха, він знайшов порятунок у Сведенберґовій філософії. А насправді він там його не знайшов. Цей святий, як і ми, вірив у "релігію життя" і тільки. Прочитайте залишені нам його "Легенди", і ви дізнаєтеся, що він пробував заподіяти собі смерть.

Мені зробилося трохи сумно, і я звернув погляд на суміжну нішу. Там стояло погруддя вусатого, круглоликого німця.

– Це Ніцше, співець Заратустри. Він шукав порятунку в створених уявою надлюдей. А не знайшовши його, збожеволів. Якби він не збожеволів, то, мабуть, не був би святим, – дідок трохи помовчав, потім підвів мене до третьої ніші.

– Третій святий – Толстой. Ревніше за всіх дотримувався аскетизму. Бо, будучи з діда-прадіда дворянином, не виставляв перед жадібним до видовиськ людям своїх мук. Намагався вірити Христовим проповідям, що їх життя підриває. Він навіть привселюдно заявляв, що вірить Христу. Однак на схилі життя не міг подарувати собі того, що став жалюгідним брехуном. Відомо, що і цей святий іноді лякався сволоків у кабінеті. А що залічено його до сонму святих, то, очевидно, він не заподіяв собі смерті.

У четвертій ніші стояло погруддя японця. Побачивши обличчя земляка, я, певна річ, зрадив.

– Це Доппо Кунікіда[139]. Поет, що глибоко збагнув душу чорнороба, який кинувся під поїзд. Гадаю, що більше розводитись про нього нема потреби. Отже, п'ята ніша.

– Та це, здається, Вагнер.

– Він приятель кайзера й водночас революціонер. На схилі віку молився навіть перед обідом. Ясна річ, дотримувався не християнської релігії, а "релігії життя". З листів, залишених по смерті, важко дізнатися, чи страждання на цьому світі гнали його в обійми смерті, чи ні.

Тим часом я спинився перед шостою нішею.

– Оце Стріндберґів друг, французький маляр, з купців. Замість годувати велику сім'ю у Франції, оженився з таїянкою. У міцних жилах цього святого вирувала матроська кров. Але погляньте на його зуби. На

них сліди миш'яку чи ще якоїсь отрути. У сьомій ніші... та, я бачу, ви притомилися. Тоді зайдіть ось сюди.

Я таки справді втомився. Тож радо пішов з Рапом услід за настоятелем по коридору, виповненому запахом ладану, до світлички. У кутку під чорнолакованим портретом лежав кетяг дикого винограду. Мені на хвилю здалося, ніби я в убогій чернечій келії. Дідок, видно, здогадався, що в мене на душі, бо, не давши й присісти, трохи докірливо повчав:

– Не забудьте, наша релігія – "релігія життя". Наш бог – виписані на "Дереві життя" слова: "Живіть повно". Пане Рап, ви повідали вашому приятелеві про наших святих?

– Та де там, я сам майже нічого про них не чув, – чухаючи потилицю, щиросердечно признався Рап.

А настоятель тим часом, лагідно усміхаючись, вів далі:

– Вам, може, важко зрозуміти, але наш бог створив світ за один день. (Виходить, і дерево може творити). А згодом він витворив самицю. З превеликої нудьги вона почала домагатися водяника до пари. Наш бог пожалів самицю, взяв у неї дрібок мозку, створив водяника й обох благословив таки ми словами: "їжте, плодіться і живіть на втіху".

І тут я згадав поета Тока, на лихо, такого ж атеїста, як і я. Природно, що я не розумів "релігії життя" – я ж бо людина, а не водяник. А от Ток, уродженець країни водяників, мав би знати про "Дерево життя". Жалкуючи за Током, який всупереч приписам "релігії життя" заподіяв собі смерть, я перебив настоятелеву розповідь і нагадав про небіжчика.

– О, бідолашний поет, – важко зітхнув дідок. – Нашу долю визначає віра, середовище й випадок. А у вас, я чув, долучають і спадковість. На жаль, Ток був атеїстом.

– Ток, либонь, вам заздри́в. І я заздрю. Хоч Рап і молодий...

– Якби мені здоровий дзьоб, я б, напевне, став оптимістом.

Слухаючи нас, настоятель ще раз зітхнув. Його сльозливі очі часом утуплювалися в чорний лак.

– Власне, я теж... це моя таємниця, то ви про неї нікому не кажіть... Я теж не вірю в нашого бога. І моя молитва...

Не встиг настоятель докінчити, як двері розчахнулися і на нього наскочила велика самиця. Ми, ясна річ, намагалися її спинити, але вона одним махом звалила настоятеля на поміст.

– Ах ти ж, луб 'я старе! Знову сьогодні витрусив гаманця на п'ятику!

За якусь хвилю ми нарешті спекались подружжя й вийшли на паперть перед храмом.

– Значить, і настоятель не вірить у "Дерево життя", – по кількох кроках мовив Рап. Замість відповіді, я несамохіть кинув очима на храм. Шпилясті вежі й круглясті бані тяглися щупальцями в сіре хмарне небо, скидаючись на моторошне марево в пустелі...

XV

Тиждень по тому в лікаря Чака я почув дивовижну історію. Подейкували, ніби в домі покійного Тока з'являється привид. Отож тільки-но Токова коханка кудись виїхала, як дім нашого приятеля-поета обернувся у фотолабораторію. Якщо вірити Чакові, то на фотознімку, зробленому в Токовому домі, неодмінно відбивається і блідавий образ небіжчика. Сам Чак – матеріаліст і, звісно, не вірив у потойбічне життя, але, оповідаючи про ту дивовижу, зловтішно всміхнувся і зауважив:

– Виходить, начебто душа матеріальна.

Мої погляди на це не дуже різнилися від Чакових – я теж не вірив в існування душі. Але я прихильно ставився до небіжчика, тому-то, не гаючи часу, подався до книгарні й накупив газет і часописів з фотознімками й матеріалами про нього. І справді, на кожному знімку разом з образом малого чи старого, самця чи самиці, вбачалась блідава, ледь помітна, постать водяника, схожого на Тока. Однак найдужче вразили не фотознімки, а статті про Токову душу, особливо повідомлення спіритичного товариства. Нижче я подаю буквальний, дуже скорочений, переклад того звіту. В дужках мої зауваження.

"Звіт про розмову з душею пана Тока. (Вісім тисяч двісті сімдесят четвертий випуск часопису спіритичного товариства).

Недавно в колишній оселі покійного поета Тока на вулиці Н. під номером 251 (у теперішній фотостудії фотографа М.) відбулося засідання тимчасової дослідницької ради спіритичного товариства. Присутні: (прізвища я поминаю).

Сімнадцятого вересня о десятій годині тридцять хвилин вечора ми, сімнадцять членів спіритичного товариства на чолі з головою, зібралися в згаданій фотостудії разом з надійною віщункою панею Хоп. Тільки-но прийшла пані Хоп, як ми відчули, що кімната виповнюється спіритичною атмосферою: віщунку засудомило й почало млоїти. Пані Хоп пояснила, що покійний Ток любляв міцний тютюн, а тому спіритична атмосфера просякла ще й нікотинном.

Разом з панею Хоп ми посідали навколо круглого столу. Збігло три хвилини двадцять п'ять секунд, і пані Хоп, обернувшись у сновиду, стала посередником між нами і Токовою душею. А ми по черзі, за віком, через віщунку стали розпитувати небіжчикову душу.

Питання: Чому ви з'являєтеся привидом?

Відповідь: Бо по смерті не зажив слави.

Питання: Невже привиди жадають слави?

Відповідь: Принаймні я б від неї не відмовився. Правда, я тут здибав одного японського поета, що знехтував посмертною славою[140].

Питання: А ви не пам'ятаєте його імені?

Відповідь: На жаль, призабув. Лише згадую уривок з його віршика.

Питання: Якого?

Відповідь:

Старий ставок. Стрибнула жабка – У тиші хлюпнулась вода.

Питання: Ви вважаєте, це талановитий твір?

Відповідь: В усякому разі, не поганий. Тільки б замість "жабки" написати "водяник" – було б барвистіше.

Питання: Ви так гадаєте?

Відповідь: Ми, водяники, жагуче прагнемо бачити себе у різних мистецтвах.

Тут голова ради Пек зауважив усім нам, сімнадцятьом членам ради, що ми на засіданні спіритичного товариства, а не літературного клубу.

Питання: Як ведеться душам?

Відповідь: Так як і за життя.

Питання: А ви жалкуєте, що заподіяли собі смерть?

Відповідь: Ні. Якби мені обридло тутешнє життя, я б узяв пістоль і воскрес би.

Питання: Невже це так легко?

На це питання Токова душа відповіла запитанням. Такої відповіді й сподівалися усі, хто знав Тока.

Відповідь: А заподіяти собі смерть легко?

Питання: Ваше життя там вічне?

Відповідь: Про наше життя є багато теорій, але жодна з них не заслуговує на довір'я. Не забувайте, що, на превелике щастя, серед нас є представники різних релігій: християнської, буддійської, мусульманської; є також вогнепоклонники.

Питання: А ви у що вірите?

Відповідь: Я завжди був скептик.

Питання: Однак принаймні в існуванні душі ви не сумніваєтеся?

Відповідь: Так твердо вірити в неї, як інші, я не здатен.

Питання: Хто ваші знайомі?

Відповідь: Якщо брати з минулого і сучасного, зі Сходу і Заходу, то десь із триста. А найславніші – це Христос, Майнлендер, Віннінґер...

Питання: І всі вони вкоротили собі віку?

Відповідь: Звісно, не всі. Такі, як от Монтень, що захищав право на самогубство, мої найшановніші побратими. А от з мізантропами з компанії Шопенгауера, які не заподіяли собі смерті, я не знаюсь.

Питання: Як поживає Шопенгауер?

Відповідь: Закладає основи спиритичного песимізму, зважає всі за й проти стосовно воскресіння. Коли зачує, що на землі лютує холера чи ще яка моровиця, здається, вельми радіє.

Згодом ми почали розпитувати про душі Наполеона, Конфуція, Достоевського, Дарвіна, Клеопатри, Будди, Демосфена, Данте й багатьох інших. Але, на жаль, Ток не бажав відповідати докладно на наші питання, а натомість захотів дізнатися, які чутки про нього ширяться на цім світі.

Питання: Яка слава ходить про мене по смерті?

Відповідь: Один критик назвав вас посереднім поетом.

Питання: То, напевне, з тих, кому я не подарував своєї збірки поезій. Гнівається. Повну збірку моїх поезій уже видано?

Відповідь: Видано, але попит на них слабкий.

Питання: Їх купуватимуть мільйони читачів через триста років, коли я втрачу авторське право. А як живе моя коханка?

Відповідь: Вийшла заміж за книгаря Рака.

Питання: Вона, мабуть, ще не помітила, що в Рака штучне око. А дитина?

Відповідь: Кажуть, її віддано в державний сирітський притулок.

Ток на хвилину змовк, потім знову спитав:

Питання: А що з моїм будинком?

Відповідь: Править за студію одному фотографові.

Питання: Куди дівся мій стіл?

Відповідь: А хто його зна.

Питання: Що з моїми дорогоцінними листами у шухляді?.. Та це, мабуть, вас не цікавить. Наш світ уже сутінки вкривають, тож пора прощатися. Бувайте здорові, панове.

На останніх словах пані Хоп ураз прокинулася. Усі ми, сімнадцятеро членів спіритичного товариства, присягаємось, що все сказане – щира правда. (Пані Хоп заплачено відповідно до денного заробітку, який вона одержувала, працюючи актрисою)".

XVI

Коли я дочитав статтю, мене охопила страшна туга. Я подумав, що було б добре вернутися в нашу, людську країну. Я шукав-шукав ту яму, через яку скотився в країну водяників, але не міг її віднайти. І тоді я вирішив удатися до літнього водяника (про нього я довідався від рибалки Баґа), що живе тихомирно у передмісті і тільки те й робить, що читає і грає на сопілці. Сподіваючись, що, може, він покаже вихід з країни водяників, я негайно подався на околицю міста. Однак коли я туди добрався, в низенькій хижці здибав не літнього водяника, а молодого, з м'якою тарілкою на тім'ї, щонайбільше тринадцятирічного. Я, звичайно, засумнівався, чи туди потрапив. Задля певності спитав його ім'я – виявилось, саме цього водяника радив мені Баґ.

– Але ж ви зовсім підліток.

– Невже ви не чули про мене ? Зaledве я з'явився на світ, голова моя вже посивіла. З роками я відмолодів і тепер став дитиною. Рахуючи, що в материнському лоні я був шістдесят років, то на світі живу яких сто п'ятнадцять літ.

Я окинув поглядом кімнату. Чомусь мені здалося, що тут, серед простих стільців і столу, панує щасливий спокій.

– Ви, мабуть, щасливіші за інших водяників?

– Можливо. Змалку я був літнім водяником, в старості я молодий. Отже, я не зазнав старечої скнарості й не віддавався молодечій хтивості. Може, моє життя не зовсім щасливе, та принаймні спокійне.

– Таки справді спокійне.

– Крім цього, я здоровий, і мені усе життя вистачало їжі. Та, гадаю, найщасливіші дні, коли я з'явився на світ.

Я став розповідати про Тока, що вкоротив собі віку, про Ґера, який щодня викликав лікаря, але чомусь водяника це не цікавило.

– Значить, ви не претендуєте на особливе становище, як інші водяники?

– Як усі, я з'явився на світ за власним бажанням – батько запитував мене, чи хочу народитися.

– А от я зовсім випадково потрапив у вашу країну. Тож чи не покажете мені дороги звідси?

– Звідси є тільки одна дорога.

– Яка?

– Якою ви сюди прибули.

Почувши таку відповідь, я злякався – аж у п'ятах похололо.

– На жаль, я не помітив тої дороги.

Водяник глянув на мене блискучими очима, неквапом підвівся, ступив у закут кімнати й потягнув за мотузку, що звисала зі стелі. Непомітне досі вікно відхилилося, і над ним розіслалося блакитне-блакитне небо, а на його тлі – соснове й кипарисове галуззя. У небо стрілою тяглася вершина гори Яріґатаке. Я на радощах застрибав, наче хлоп'я, що загляділо в небі літака.

– Отут можна вилізти, – проказав водяник, показуючи на мотузку. Мені здавалося, що то мотузка, а насправді то була мотузяна драбина.

– Значить, мені можна вилізати?

– Передусім добре зважте. Щоб потім не жалкували.

– Гаразд, не жалкуватиму, – відповів я й поліз по драбині вгору, поглядаючи вниз на водяникову тім'яну тарілку.

XVII

Вернувшись з країни водяників, я довго не міг зносити людського духу. Порівняно з нами, людьми, водяники й справді охайніші й чистіші. Я надивився на голови водяників, а тому людські видалися мені чудернацькими. Може, вам це і вдивовижу. Але людські очі, носи, роти

таки викликають острах. Ясна річ, тому-то я і не показувався нікому на очі. Та людина поступово до всього звикає, тож і я за півроку вже з'являвся між люди. Однак завдавало мені клопоту те, що я іноді прохоплювався словом з мови водяників.

– Ти будеш завтра вдома?

– Qua!

– Що?

– Кажу, що буду.

Минув рік, і я, зазнавши невдачі в одній справі... (Тут хворого перебив доктор медицини S. Він розповідав, ніби щоразу, коли заходить мова про цю невдачу, хворий зчиняє таке, що його жоден доглядач не може зупинити).

Ну, гаразд, про це не буду. Так от, зазнавши невдачі в одній справі, я поміркував собі, чи не вернутися в країну водяників. Не піти, а вернутися в країну водяників – вона тоді вже стала мені батьківщиною. Крадькома вислизнувши з дому, я подався на центральний вокзал з наміром сісти на поїзд. На превеликий жаль, мене спіймала поліція і допровадила в лікарню. Але й тут, у лікарні, я не перестав думати про країну водяників. Що поробляє лікар Чак? Філософ Маґ, напевне, зараз над чимось задумався при світлі кольорового ліхтаря. Та найчастіше мені навертався на пам'ять мій най-щиріший товариш гнилодзьобий студент Рап. Одного похмурого, як і нині, дня, пополудні, я був поринув у спогади, аж гульк – переді мною виринула постать рибалки Баґа. Від несподіванки я мало не зойкнув. А коли отямився, то вже не пам'ятаю, чи сміявся, чи плакав. Певна річ, мене зворушили слова водяникової мови, якої я так давно не чув.

– Гей, Баґу, яке лихо тебе сюди привіяло?

- Забіг тебе відвідати. Ти, кажуть, захворів?
- Як ти про це довідався?
- З останніх новин по радіо, - і Баґ гордовито засміявся.
- Невже сюди легко добратися?
- Не важко. Бо ж ріка й канали в Токіо правлять нам засобами сполучення.

Я знову пригадав, що водяники, як і жаби, земноводні тварини.

- Але ж поблизу нема річки.
- Так. А я добувся сюди водогоном. І виліз через пожежний кран.
- Ти відкрутив пожежний кран?
- А хіба ти забув, що серед водяників є механіки?

По тому кожні два-три дні до мене навідувався хтось із водяників. Доктор медицини S каже, що я хворий на ранню недоумкуватість. А от лікар Чак пояснив, що доктор медицини S наговорює, і що він сам, і ви разом з ним, хворі на ранню недоумкуватість, а не я. До мене завітав не лише Чак, але і студент Рап, і філософ Маґ. Та, крім рибалки, опівдні ніхто не приходить. Найчастіше місячної ночі мене відвідує двоє-троє водяників. От і минулої ночі у місячному світлі я розмовляв з директором фірми скляних виробів Ґером і філософом Маґом. Навідувався до мене й композитор Крабак, грав мені на скрипці мелодію. Ось погляньте, на столі букет чорних лілей. Мені їх подарував учора вночі Крабак. (Я озирнувся, але не побачив на столі жодного букета). А от цю книжку дав мені філософ Маґ. Погляньте на останній вірш. Ой, я забув, що ви не

розумієте мови водяників! Дайте-но я прочитаю. Це недавно видрукований томик повної збірки Токових поезій. (Він розгорнув потерту телефонну книжку і гучно почав):

У листі пальм, серед бамбуків Будда сном міцним заснув.

Край дороги, під посохлим віттям фіговим,

Христос, здається, мертвий впав.

А нам перепочити треба

Хоч би й на сцені перед декораціями.

А як поглянемо поза лаштунки, то що побачимо? Полатану ряднину?

Однак я не такий песиміст, як цей поет. Поки водяники обдаровують мене своєю ласкою... Але стривайте, ви, мабуть, пригадуєте суддю Пепа. Втративши роботу, він таки насправді з'їхав з глузду і ще й досі перебуває в божевільні країни водяників. Якби пан лікар S дозволили, я б його відвідав...